

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
БАНК-МОЛИЯ АКАДЕМИЯСИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК: 336:658.26(575.1)

ЖАЛИЛОВ ПАНЖИ ТОЙИРОВИЧ

**Энергетика корхоналарининг молиявий
барқарорлигини таъминлаш масалалари**

**08.00.07 – “Молия, пул муомаласи ва кредит”
иқтисослиги**

**Иқтисод фанлари номзоди
илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

Тошкент – 2007

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида бажарилган.

Илмий раҳбар: иқтисод фанлари доктори, профессор
Маликов Тоҳир Сатторович

Расмий оппонентлар: иқтисод фанлари доктори, профессор
Олимжонов Одил Олимович

иқтисод фанлари номзоди, доцент
Муҳитдинов Ҳаким Асрорович

Етакчи ташкилот: Ўзбекистон Республикаси
Молия вазирлиги

Ҳимоя Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси ҳузуридаги иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертациялар ҳимояси бўйича Д.005.25.01 рақамли Бирлашган ихтисослашган кенгашнинг 2007 йил "23" Ноябр соат 14⁰⁰ да ўтадиган мажлисида бўлади.

Манзил: 100000, Тошкент шаҳри, Ҳ.Орипов кўчаси 16-уй. Мажлислар зали.

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси кутубхонасида танишиш мумкин.

1. ДИССЕРТАЦИЯНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

Мавзунинг долзарблиги. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон иқтисодиётининг энергетика тармоғи жадал суръатлар билан ривожланиб, мамлакатимиз энергетика масаласида ўзини ўзи таъминлайдиган мамлакатга айланди. Жаҳонда энергия ресурсларининг танқислиги ва нархи мунтазам ошиб бораётган ҳозирги шароитда бу катта ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга бўлган ҳолдир. Бундай ҳолат бизга нодир ва тикланмайдиган ресурсларимизга нисбатан хўжасизларча муносабатда бўлиш ҳуқуқини бермайди. Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Энергия ресурсларини тежашни асло кечиктириб бўлмайдиган вазифа деб қабул қилишимиз, шунинг ҳисобидан товарлар, хизматларнинг нархини пасайтиришимиз ва иқтисодиётимизнинг ўсишини таъминлашимиз лозим»¹.

Иқтисодиётни эркинлашуви босқичида хўжалик юритиш жараёнида молиявий барқарорликка эришиш масаласи алоҳида аҳамият касб этади. Ушбу талаб ташкилий-ҳуқуқий шаклидан қатъий-назар барча хўжалик юритувчи субъектларга, шу жумладан, иқтисодиётнинг энергетика тармоғида фаолият кўрсатаётган корхоналарга тегишлидир.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида мамлакатда электрэнергия баҳоларининг даражаси узоқ муддатли чегаравий харажатларнинг фақат бир қисминигина ташкил этиб, энергетика тармоғидан иқтисодиёт бошқа тармоқларини яширин субсидиялаштириш воситаси сифатида фойдаланилмоқда. Мамлакатнинг энергетика мустақиллигини таъминлаш мақсадида салмоқли кредитлар олинган бўлса-да, энергетика тармоғи ўз-ўзини қоплай олиш салоҳиятига эга бўлмаётганлиги учун четдан олинган қарзларни қайтариш муаммоли масалага айланмоқда.

Бунга қўшимча равишда тармоқда тўловларни ўз вақтида амалга оширмаслик муаммоси нисбатан кенг тарқалган. Баъзи бир энергетика секторларида нотўловларнинг даражаси барча тақдим этилган тўлов талабномаларининг ярмидан кўпроғини ташкил этмоқда. Фойдаланилган электр энергияси учун ҳисоб-китоблар интизомининг бузилиш ҳоллари давом этмоқда, етказиб берилган электр энергияси учун тўловни ўз вақтида амалга оширмаган истеъмолчиларни энергия манбаидан узиб қўйишга доир талаблар бажарилмаяпти. Тўлов муддати ўтиб кетган дебиторлик қарзларининг суммаси ортмоқда. Берилаётган ва истеъмол қилинаётган электр энергиясини ҳисобга олишнинг мақбул тизими ҳамон мавжуд эмас. Томонлар ўртасидаги ўзаро муносабатларни тартибга солиб турувчи амалдаги ҳисоб-китоблар механизми эскирган. Амалиётдаги тўлов тизими истеъмолчилар томонидан истеъмол қилинган энергия учун маблағларнинг тўлиқ ва ўз вақтида тушишини, шартномавий мажбуриятларнинг бажарилиши учун зарур даражадаги жавобгарликни таъминламаяпти.

Ўзини ўзи маблағ билан таъминлаш ва қайта инвестициялаштириш кўрсаткичларининг нисбатан паст бўлиши оқибатида тармоқ корхоналарида

¹ Каримов И.А. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим. «Халқ сўзи», 2006 йил 11 февраль.

фойдаланилаётган асосий фондларнинг катта қисми жисмоний ва маънавий жиҳатдан эскирган бўлиб, уларни зудлик билан алмаштириш зарурияти вужудга келган.

Электр энергиясининг паст баҳода эканлиги иқтисодиётнинг барча тармоқларида ундан оммавий самарасиз фойдаланишга олиб келмоқда, иқтисодиётнинг энергияни истеъмол қилиш интенсивлиги юқори даражада қолмоқда. «Тан олиш керакки, бизда бу муаммо билан ҳеч ким тизимли равишда жиддий шуғулланмаяпти. Ҳатто бугун ҳам, худди 15 йил илгари бўлганидек, республика саноат корхоналарида энергия сарфи жаҳондаги ўртача кўрсаткичдан 2-2,5 марта ортиқ экани ҳеч кимни ташвишга солмаяпти»². Ўзбекистон ҳукумати томонидан бу масалага бир неча бор алоҳида аҳамият берилганлигига қарамадан ҳамон вазият сезиларли даражада ўзгармаяпти.

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги «энергияни тежаш бўйича иқтисодий рағбатлантириш чораларини янада такомиллаштириш, бунда молиявий-иқтисодий, солиқ воситалари ва механизмлари тизимидан кенг фойдаланиш»³ зарурлиги билан белгиланаётган вазифанинг ҳозирда кун тартибига қўйилганлиги билан ҳам белгиланади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Корхоналар молиявий барқарорлигини таъминлашнинг назарий асослари А.Смит, Ж.Кейнс, А.Маршалл, Р.Гильфердинг, Ж.Хикс, А.Пигу, Р.Дорнбуш, С.Фишер, П.Самуэльсон, Эд.Долан, Ж.Матук ва бошқалар томонидан умумий тарзда тадқиқ этилган ва илмий жиҳатдан асослаб берилган. Бу масалани ёритишда россиялик иқтисодчи-олимлардан Д.Моляков, П.Никольский, М.Шерменев, А.Александров, П.Жевтяк, М.Романовский, В.Колесников, Е.Михайлова, Т.Кроливецкая, Л.Наумова, Г.Панова, Н.Марголина, О.Врублевская, О.Лаврушин, Я.Миркин, И.Дышкант, А.Козак ва бошқаларнинг илмий хизматлари алоҳида эътиборга лойиқдир.

Ўзбек иқтисодий адабиётида бевосита ва фақат молиявий барқарорликни таъминлаш масалаларига бағишланган илмий ишлар кўп бўлмаса-да, иқтисодчи-олимларнинг бир гуруҳи ўз илмий ишларининг маълум бир қисмида шу билан боғлиқ бўлган масалаларни ёритишга ҳаракат қилганлар. Шу маънода корхоналар молиявий барқарорлигини таъминлаш масалаларининг айрим жиҳатлари ўзбекистонлик иқтисодчи-олимлардан Д.Ғозибеков, А.Қодиров, М.Шарифхўжаев, О.Олимжонов, Н.Ҳайдаров, М.Тўлахўжаева, Н.Жўраев, А.Пардаев, О.Иминов, А.Абдуллаев, О.Номозовларнинг илмий изланишларида ўз аксини топган. Шунингдек, ўзбек иқтисодий адабиётида энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш масалалари махсус тадқиқот объекти сифатида танланмаган. Холбуки, бу тармоқ корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлаш ўзига хос бўлган характерли хусусиятларга эгадир.

² Каримов И.А. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим. «Халқ сўзи». 2006 йил 11 февраль.

³ Ўша ерда.

Юқорида баён қилинганларнинг барчаси танланган тадқиқот мавзусининг долзарблигини белгилаб бериб, унга бағишланган махсус тадқиқот ишларини амалга оширишни тақоза этади.

Диссертация ишининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясининг илмий-тадқиқот ишлари режаси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистон Республикасидаги энергетика корхоналарининг молиявий-хўжалик фаолиятини баҳолаш асосида электроэнергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари. Диссертация ишини ёзишда унинг мақсадидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги вазифалар қўйилган:

- мустақиллик йилларида Ўзбекистон энергетика тармоғининг ривожланишини таҳлил қилиш ва молиявий хўжалик фаолиятини баҳолаш;

- энергетика корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш;

- энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини характерлайдиган кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланган ҳолда тармоқ корхоналарининг молиявий аҳволини таҳлил қилиш;

- энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлайдиган омилларни аниқлаш;

- яқин келажакда энергетика корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлашнинг устувор йўналишларини белгилаш;

- молиявий барқарорликни таъминлаш нуқтаи-назаридан тармоқда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва хусусийлаштириш, нотўловларга барҳам бериш, тарифлар даражасини ошириш ва самарали фаолият кўрсатиш бўйича илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти Ўзбекистон Республикаси энергетика корхоналарининг молиявий-хўжалик фаолиятидир.

Тадқиқот предмети Ўзбекистон Республикаси энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатлардан иборат.

Тадқиқот усуллари. Диссертацияда иқтисодий, мантиқий, илмий абстракциялаш, статистик таҳлил, қиёслаш, гуруҳлаш ва бошқа статистик усуллар қўлланилди.

Ҳимояга олиб чиқилаётган асосий ҳолатлар:

- энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан ҳозирги шароит ва яқин келажакда амал қилиш лозим бўлган Ҳаракат дастурининг лойиҳаси ишлаб чиқилди;

- энергетика тармоғининг ўзига хос бўлган хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг молиявий барқарорлигини характерлайдиган кўрсаткичларнинг такомиллашган тизими ишлаб чиқилди;

– энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатадиган омиллар аниқланди ва уларнинг таъсирчанлигини минималлаштириш чоралари таклиф этилди.

Бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик қоритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун тадқиқот объекти сифатида энергетика корхоналарининг молиявий ҳолати олинганлиги, унга тегишли бўлган ўзига хос хусусиятларнинг аниқланганлиги, тармоқ корхоналарининг молиявий барқарорлигига салбий таъсир кўрсатувчи омилларнинг аниқланганлиги ва уларни ҳисобга олган ҳолда ҳозирги шароитда энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг устувор йўналишларининг белгиланганлиги ва илмий-амалий жиҳатдан асослаб берилганлиги амалга оширилган тадқиқотнинг илмий янгилигини белгилаб беради.

Илмий янгилиги:

– мустақиллик йилларида Ўзбекистон энергетика тармоғининг ривожланиш тенденциялари аниқланди ва тармоқнинг ривожланиш даражаси баҳоланди;

– энергетика корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятлари аниқланди;

– энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини характерлайдиган кўрсаткичлар тизими ишлаб чиқилди ва тармоқ корхоналарининг молиявий аҳволини яхшилашга қаратилган илмий хулосалар ишлаб чиқилди;

– энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатадиган омиллар – тармоқ корхоналарининг самарасиз фаолият кўрсатаётганлиги, хорижий инвестиция маблағларини давлатнинг кафолати остида олинганлиги учун тармоқ корхоналарида боқимандачилик кайфиятининг устунлиги, корхоналар асосий фондлари катта қисмининг жисмоний ва маънавий жиҳатдан эскирганлиги, тармоқ корхоналарининг маҳсулотига нисбатан паст тарифларнинг белгиланаётганлиги, катта ҳажмдаги нотўловларнинг мавжудлиги аниқланди ва уларнинг таъсирчанлигини минималлаштириш чоралари белгиланди;

– иқтисодиётни модернизациялаш босқичида энергетика корхоналари молиявий барқарорлигини таъминловчи йўналишлар гуруҳларга ажратилди ва ягона бир тизимга келтирилди;

– молиявий барқарорликни таъминлашга қаратилган тармоқда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва хусусийлаштириш, нотўловларга барҳам бериш, тарифлар даражасини ошириш ва самарали фаолият кўрсатиш, тармоқ корхоналарининг экспорт салоҳиятини оширишга қаратилган муаллиф томонидан энергетика тармоғининг Ҳаракат дастури лойиҳаси ишлаб чиқилди.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Диссертацияда ишлаб чиқилган илмий таклиф ва амалий тавсиялардан «Ўзбекэнерго» ДАК тизимида фаолият кўрсатаётган энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш масалаларини ҳал этишда, хусусан, тармоқдаги вазиятни комплекс яхшилаш мақсадида махсус

Дастурларни яратишда, энергетика тармоғидаги корхоналар учун тариф сиёсатини ишлаб чиқишда, тармоқ корхоналари доирасида иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва хусусийлаштириш, мавжуд нотўловлар муаммосига барҳам бериш билан боғлиқ бўлган тadbирларни амалга оширишда, шунингдек, олий ўқув юртларида «Молия», «Корхоналар молияси», «Инвестицияларни молиялаштириш», «Корхоналар иқтисодиёти» фанларини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Натижаларнинг жорий қилиниши. Диссертант томонидан ишлаб чиқилган ва амалий аҳамиятга эга бўлган айрим таклиф ва тавсиялар «Ўзбекэнерго» ДАК тизимидаги корхоналарда фойдаланиш учун қабул қилинган (25.09.2007 даги АФ-01-21/2437-сонли маълумотнома).

Ишнинг синондан ўтиши. Амалга оширилган тадқиқотнинг асосий илмий ғоялари «Иқтисодий ислохотларни эркинлаштириш ва чуқурлаштириш шароитида Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг долзарб муаммолари» (Тошкент, 2003), «Солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш – принципиал муҳим устувор вазифа» (Тошкент, 2005), «Талаба-ёшлар тадқиқотларида солиқ тизимини ислох қилишнинг илмий асослари» (Тошкент, 2005), Г.В.Плеханов номидаги Россия иқтисодиёт академиясида «XVII Международное Плехановские чтение» (Москва, 2004), «Иқтисодий тараққиётга эришишда солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш йўллари» (Тошкент, 2006) мавзуларидаги халқаро ва республика илмий-амалий конференцияларда муҳокама қилинган ва маъқулланган.

Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси, Тошкент Давлат иқтисодиёт университети, Тошкент Молия институти бирлашган семинарларида ва Банк-молия академиясининг илмий-мувофиқлаштирувчи кенгаш мажлисида муҳокама қилинган ва ҳимояга тавсия этилган.

Натижаларнинг эълон қилинганлиги. Тадқиқотнинг асосий мазмуни, илмий ғоя ва амалий тавсиялари умумий ҳажми 2,0 б.т.дан кўп бўлган 5 та илмий мақола ва 4 та тезисларда ўз аксини топган.

Илмий ишнинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация иши таркибан кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Диссертация матни 114 бетдан иборат бўлиб, унда 20 та жадвал ва 30 бетдан иборат 15 та илова мавжуд.

2. ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Ҳар бир мамлакат энергетика тармоғининг ривожланишига қараб унинг иқтисодий ва техникавий жиҳатдан тараққий этганлигини аниқлаш мумкин. Мамлакатда энергетика саноатининг ривожланганлиги электр энергия ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажми ва мамлакат аҳолиси жон бошига истёъмол қилинадиган электр энергиясининг миқдори билан белгиланади. Энергетиканинг ривожланиши, бир томондан, арзон ва қулай табиий энергетик ресурсларнинг мавжудлигига боғлиқ бўлса, иккинчи томондан, у энергияни истёъмол қилувчи объектларга ҳам боғлиқдир.

Энергетика сектори Ўзбекистонда стратегик аҳамиятга эга бўлиб, давлатга тегишли ҳисобланади. Энергетика соҳасидаги давлат сиёсати Ёқилги Энергетика Комплекси томонидан амалга оширилади. Энергетика соҳасида қабул қилинадиган сиёсий қарорлар, шу жумладан, унинг таркибий тузилиши, секторга раҳбарликнинг мазмуни ва шакли, баҳоларни шакллантириш, бўлимларнинг эксплуатацион-хўжалик корпоратив тузилмалари, хусусийлаштириш ва хусусий шахсларнинг иштирокига тегишли бўлган қарорлар давлат даражасида қабул қилинади.

Иқтисодий эркинлаштириш босқичида республикамиз энергетика тармоғининг ривожланиш тенденциялари куйидаги кўринишга эга бўлди (1-жадвал).

1- жадвал

Ўзбекистон Республикаси саноати тармоғининг таркибий тузилиши ва унда энергетика тармоғининг салмоғи⁴, (% ҳисобида)

Т.р.	2002	2003	2004	2005	2006	Ўртача
1. Электроэнергетика	8,5	8,1	7,7	9,2	10,8	8,9
2. Ёқилги	15,3	13,2	13,4	12,5	13,3	15,5
3. Қора металлургия	1,3	1,4	1,5	1,8	2,6	1,7
4. Рангли металлургия	10,2	10,9	13,4	15,2	15,3	13,0
5. Кимё	6,0	6,0	5,9	5,7	5,6	5,8
6. Машинасозлик	9,9	11,2	10,3	11,8	12,0	11,0
7. Ұрмон, ёғочни қайта ишлаш	-	-	-	1,0	1,0	1,0
8. Қурилиш материаллари	5,4	5,2	4,6	4,4	4,1	4,7
9. Енгил саноат	19,1	20,0	19,5	20,3	19,4	19,7
10. Озиқ-овқат	13,3	12,6	11,4	11,7	9,6	11,9
12. Бошқалар	11,0	11,4	9,4	6,4	6,3	8,9
Жами	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1-жадвал маълумотларининг таҳлили кўрсатишича, Ўзбекистон энергетикаси саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш тармоғи таркибидаги муҳим ўрин эгалловчи тармоқлардан бири ҳисобланади. Мазкур тармоқнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга молик масаладир.

Диссертант тадқиқот ишида республикамиз энергетика тармоғининг ривожланиш даражасини характерлайдиган кўрсаткичларни таҳлил қилиб, энергетика тармоғининг ривожланишида тармоқ доирасида асосий капиталга киритилган сармоялар ҳажми ва тармоқдаги технологик жараёнларни замонавий воситалар билан таъминлаши муҳим ўрин тутганини таъкидлаган. Тадқиқотлар кўрсатишича, мамлакатимиздаги барча электростанцияларнинг асосий капитали жисмоний ва маънавий жиҳатдан эскирган бўлиб, уларнинг барчаси реконструкция қилинишни тақозо этмоқда. Хорижлик экспертларнинг ҳисоб-китобларига кўра, Ўзбекистонда 3–5 йил мобайнида иссиқлик электростанциялари асосий капиталини янгилаш учун 1–1,5 млрд. АҚШ долларига маблағларни инвестициялаш зарур ҳисобланади. Агар

⁴ Жадвал диссертант томонидан «Экономика Узбекистана. Аналитический обзор за 2005 г.», 2006 йил 8-сон, 45- ва 57-бетдаги маълумотлар асосида тузилди.

Ўзбекистондаги электр энергиянинг 90,0% иссиқлик электростанцияларида ишлаб чиқарилаётганлигини инобатга оладиган бўлсак, уларни эксплуатация қилиш билан боғлиқ харажатларнинг юқори эканлигини аниқлашимиз мумкин.

Таҳлиллар кўрсатишича, энергетикадаги мураккаб ҳолат ресурслар билан таъминланиш етарли даражада бўлмаганлиги учун уларни эксплуатация қилиш билан боғлиқ харажатларнинг ҳозирги даражасини ушлаб туриш учун зарур бўлган даражасидан анча оздир. Юқоридаги сабабларга кўра, электр станциялар ва улардаги ускуналарнинг тўхтовсиз ишлаши ёки хавфсизлик ҳолати талаб даражасидан орқада қолмоқда. Шунингдек, ёз, қиш фаслининг айрим кунларида электр энергияга бўлган талаб ортиб, энергетика тизими бу талабни қондираолмаяпти.

Иқтисодиётни модернизациялаш босқичида Ўзбекистон миқёсида иқтисодиётнинг энергияни истеъмол қилиш интенсивлигининг жуда юқорилиги ташвишли ҳолдир. Чунки, республикадаги бу кўрсаткич дунёнинг кўпгина мамлакатларига нисбатан бир неча баробар юқоридир.

2-жадвалда келтирилган маълумотлар Ўзбекистоннинг энергетика тармоғидаги ҳолатни умумий тарзда характерлаб, унда молиявий барқарорликни таъминлаш соҳасида қатор муаммоларнинг мавжудлигини кўрсатади.

2-жадвал

Ўзбекистон энергетика тармоғининг фаолиятини характерлайдиган кўрсаткичларнинг 2002-2006 йиллардаги ўзгариши⁵

Т.р.	2002	2003	2004	2005	2006
1. Электр энергиясини ишлаб чиқариш, узатиш ва тақсимлаш корхоналари	78	81	110	117	119
1. Электр энергия ишлаб чиқариш, млрд.кВт.соатда	46,9	47,9	49,3	48,7	49,6
2. Тармоқдаги а) иқтисодий ночор корхоналар сони	13	13	25	23	15
б) зарар кўриб ишлаётган корхоналар сони	5	6	21	4	-
в) умумий зарарнинг миқдори, млрд. сўмда	1,6	1,8	3,2	7,7	-
3. Аҳолига кўрсатилган хизматлар ҳажмида электр энергияси таъминоти салмоғи:					
а) пуллик хизмат ҳажми, млрд. сўмда	17,0	22,7	30,4	49,1	61,1
б) умумий хизмат ҳажмидаги улуши, %	5,5	4,8	4,3	5,1	4,1
хисобида					

2-жадвалда келтирилган статистик маълумотлар Ўзбекистон саноатининг энергетика тармоғидаги вазиятни акс эттиради. Тармоқда электр энергиясини ишлаб чиқариш, узатиш ва тақсимлаш билан шуғулланувчи корхоналар сонининг 78 тадан 119 тагача кўпайиши, жумладан, энергетика тармоғида содир бўлаётган таркибий ўзгаришларни ўзида акс эттиради. Тармоқдаги умумий зарарлар миқдорининг 2006 йилга келиб

⁵ Диссертант томонидан "Ўзбекэнерго" ДАК маълумотлари асосида тузилган.

тугатилганлигига қарамасдан фаолият кўрсатаётган иқтисодий ночор корхоналар сонига жиддий ўзгаришлар содир бўлмаган.

Амалга оширилган таҳлил натижалари кўрсатишича, энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусияти Ўзбекистондаги энергетика ресурсларининг катта ҳажмдалиги билан характерланади. Мамлакатда энергетика тармоғининг катта салоҳияти ва мавжуд имкониятидан бошқа мақсадлар ва йўналишларда фойдаланишга сабаб бўлмоқда.

Бизнинг фикримизча, мамлакатда амалга оширилаётган энергетика сиёсатини жиддий таҳлил қилиш ва унга тегишли ўзгартиришлар киритиш мақсадга мувофиқдир.

Биринчидан, энергетика ресурсларининг нисбатан кўплиги ҳисобга олиниб, иқтисодиётнинг бу тармоғига тегишли бўлган ресурслардан бошқа тармоқларни яширин субсидиялаштиришда ҳозирги даврда шу тармоққа тегишли корхоналарни ночор молиявий ҳолатда эканлигини ҳисобга олиш лозим.

Иккинчидан, ўтиш даврида аҳолининг турмуш даражасини яхшилаш учун энергетика тармоғининг ресурсларидан фойдаланилаётганлигини эътиборга олиш керак.

Учинчидан, «мамлакатда энергетика ресурсларининг нисбатан кўплиги» масаласига нисбатан ҳам аниқлик киритмоқ лозим. Чунки Президент И.А.Каримов қайд этганидек, «Энергетика масаласида Ўзбекистон ўзини ўзи таъминлайдиган мамлакат ҳисобланади. Бироқ, бу бизга қимматбаҳо, қайта тикланмайдиган ресурсларга хўжасизларча муносабатда бўлиш ҳуқуқини бермайди. Бу ноёб бойликларда болаларимиз, келгуси авлодларимизнинг ҳам ҳаққи борлигини доимо ёдда тутишимиз ва бу ҳақда бош қотиришимиз зарур»⁶.

Энергетика ресурслари катта захираларининг мавжудлиги, ундан иқтисодиётнинг бошқа тармоқларини яширин субсидиялаштириш сифатида фойдаланилаётганлиги тармоқ корхоналарининг молиявий ҳолатига салбий таъсир кўрсатаётганлигини исботлайди.

Кейинги йилларда республикамиз энергетика корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятларидан бири, бизнинг фикримизча, республикамиздаги бирламчи энергетика ресурслари баҳосининг жаҳон бозори баҳосидан паст даражада эканлиги билан белгиланади.

Иқтисодиётни модернизациялаш босқичида энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг муҳим хусусиятларидан бири электр энергияси учун нотўловлар муаммосининг мавжудлиги ҳисобланади. Электроэнергетиканинг баъзи секторларида нотўловларнинг ҳажми тўланиши керак бўлган суммаларнинг ярмидан кўпроқ бўлган қисмини ташкил этмоқда ҳамда ўзаро ҳисоб-китобларнинг

⁶ Каримов И.А. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим. «Халқ сўзи», 2006 йил 11 февраль

бартер схемаси нисбатан кенг қўлланилмоқда. Юқоридагиларнинг барчаси энергетика тармоғида ўз-ўзини қоплаш ва қайта инвестициялаштириш коэффициентларининг паст бўлишини, тармоқ корхоналарига тегишли бўлган асосий капиталнинг эскирганлиги ва уларни зудлик билан қайта таъмирлаш ёки янгиси билан алмаштириш зарурлигини тақоза этмоқда.

Энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятларидан бирини арзон баҳодаги электр энергиясини катта масштабда самарасиз фойдаланилаётганлиги ҳам белгилаб беради. Умуман, мамлакатимиз иқтисодиётини барча тармоқларида электр энергиясидан самарасиз фойдаланилмоқда. «Ўзбекэнерго» ДАК маълумотларига кўра, техникавий ва тижорий йўқотмалар ишлаб чиқарилган электр энергиясининг 18 фоизгача бўлган қисмини ташкил этмоқда. Бу кўрсаткич унинг табиий даражаси бўлган 10 фоиздан ва бошқа мамлакатлардаги худди шундай кўрсаткичдан анча юқоридир. Бундай ҳолатнинг мавжуд эканлиги электр энергияси баҳосининг нисбатан арзонлиги ва нотўловларнинг мавжудлигига қўшимча равишда электр энергиясидан самарали фойдаланишга бўлган қизиқишни пасайтиради. Электроэнергетика секторида ҳисоблагичлар мавжуд бўлишига қарамадан уларнинг аксарияти узоқ муддатлардан бўён ишлаб келаётганлиги учун ва юкламаларнинг ортганлиги сабабли етарли даражада ишламасдан келаяпти. Буларнинг барчаси, оқибат натижада, энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга ўзининг бевосита таъсирини кўрсатмоқда.

Амалга оширилган таҳлиллар амалдаги энергетика корхоналарининг молиявий ҳолатини характерлайдиган кўрсаткичлар тизими иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида худди шу мақсадлар учун қўлланилиб келинаётган кўрсаткичлардан мутлақо фарқ қилмаслигини кўрсатди. Тадқиқотчи назарида, бунинг худди шундай бўлиши кераклиги, табиийдир. Умумий тарзда корхоналар молиявий ҳолатини характерлайдиган кўрсаткичлар тизими иқтисодиётнинг барча тармоқларига тегишли бўлган хўжалик юритувчи субъектлар учун бир хил бўлиши керак.

Шунингдек, энергетика корхоналарининг молиявий ҳолатини характерлайдиган кўрсаткичлар маълум бир ўзига хос хусусиятларга эга эканлигини таъкидлаш лозим. Ўзига хослик энергетика тармоғи корхоналарида ишлаб чиқариш ва реализация жараёнларининг хусусиятларидан келиб чиқади.

Амалга оширилган таҳлиллар иқтисодиётни эркинлаштириш босқичида энергетика корхоналарининг молиявий ҳолатини характерлайдиган кўрсаткичлар тизими қуйидагилардан иборат эканлигини кўрсатди: а) энергетика корхоналари балансининг таркиби ва тузилишига оид кўрсаткичлар; б) энергетика корхоналари молиявий маблағлари манбаларининг таркибий тузилиши ва ўзгаришини характерлайдиган кўрсаткичлар; в) энергетика корхоналарига тегишли бўлган ўз айланма маблағларини ифодаловчи кўрсаткичлар; г) энергетика корхоналари мавжуд айланма маблағларининг таркибий тузилишини кўрсатувчи кўрсаткичлар; д) энергетика корхоналарининг кредиторлик қарзларини акс эттирувчи

кўрсаткичлар; е) энергетика корхоналарининг дебиторлик қарзларини ифодаловчи кўрсаткичлар; ё) энергетика корхоналарининг тўлов қобилиятини характерлайдиган кўрсаткичлар.

Диссертация ишида юқоридаги кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилган ҳолда энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигига баҳо берилган ва ҳозирдаги ҳолатини характерлайдиган қуйидаги хулосаларнинг шакллантиришга муваффақ бўлинган:

1. “Ўзбекэнерго” ДАК корхоналарига тегишли бўлган жами активларнинг таркибида жорий активлар салмоғининг ортиши товар-моддий захиралари ва дебиторлар салмоғининг ўсиши ҳисобига эришилган;

2. Шу корхоналарга тегишли бўлган жами пасивларнинг таркибида мажбуриятлар салмоғининг ошиши, кредиторлар салмоғининг кўпайиши ҳисобидан содир бўлган;

3. Энергетика корхоналарида товар-моддий захираларни қоплашга ўз манбаларининг етарли эмаслиги хос бўлиб, бу кўрсаткичнинг даражаси таҳлил даврида мунтазам равишда манфий белгига эгадир;

4. Таҳлил қилинаётган даврда энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини характерлайдиган молиявий мустақиллик коэффициенти пасайиш тенденциясига эга бўлган.

5. “Ўзбекэнерго” ДАК корхоналари учун қарз тўлов мажбуриятларининг тўлов маблағларидан кўплиги характерлидир. Тўланиши лозим бўлган тўлов мажбуриятларининг суммаси 2001-2005 йиллар мобайнида муттасил равишда ўсиб борган;

6. “Ўзбекэнерго” ДАК корхоналарининг тўлов лаёқатини характерлайдиган коэффициентлар учун беқарорлик хос;

7. Энергетика корхоналари баланси актив ва пасивларининг ҳаракатчанлик кўрсаткичлари тўлаш учун маблағларнинг етарлилиги нуқтаи-назаридан қаралганда асосий эътибор доимий ҳаракатдаги активларнинг қисқа муддатли пасивларга бўлган нисбатига қаратилиши керак;

8. Иқтисодий модернизациялаш босқичида энергетика корхоналарининг умумий рентабеллик даражаси 8-10% атрофида тебранган бўлишига қарамасдан, ушбу корхоналарнинг молиявий барқарорлик даражаси бозор иқтисодийнинг талабларига тўлиқ жавоб беради, деб бўлмайди.

Ҳозирги шароитда ва яқин келажакда, диссертантнинг фикрича, энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш муаммосини бу тармоқда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштирмасдан ва хусусийлаштириш муаммоларини ҳал этмасдан туриб ечиш мумкин эмас. Шунинг учун ҳам тармоқда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва хусусийлаштириш жараёнларини жадаллаштириш тармоқ корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг устувор йўналишидир.

Диссертантнинг фикрича, энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан тармоқ доирасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришда қуйидагиларга алоҳида эътибор бермоқ

лозим: а) електроэнергетика тармоғида бошқарув тизимининг юқори даражада марказлаштирилганлиги ва унинг мураккаблиги; б) электроэнергияни ишлаб чиқариш ва тақсимлашнинг юқори даражада монополлашганлиги; в) электр энергиясини ишлаб чиқариш, узатиш ва тақсимлашдаги йўқотмаларнинг кўплиги; г) электр энергиясини тежаб-тергаб, иктисод қилиш ва ундан самарали фойдаланишни рағбатлантиришни таъсирчан эмаслиги; д) электр энергияси хизматларини тақдим этиш сифатининг ёмонлашуви; е) электр энергиясини ишлаб чиқариш ва электр тармоқларини янада ривожлантириш, техникавий жиҳатдан қайта қуроллантириш ва реконструкция қилиш учун етарли бўлган ички ресурсларни жамғариш имкониятининг йўқлиги.

Бизнинг фикримизча, бир вақтнинг ўзида энергетика корхоналарида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва хусусийлаштиришни босқичма-босқич амалга ошириш мақсадга мувофикдир. Шу мақсадда муаллиф куйидагиларни таклиф этади: 1) иссиқлик электр станциялари ва минтақавий тақсимлаш тармоқларини босқичма-босқич акциялаштириш; 2) катта электр энергия ишлаб чиқарувчи корпоратив бирлашмаларнинг 49 фоизгача бўлган капиталларини инвесторларга таклиф қилиш; 3) дастлаб «Ўзбекэнерго» ДАКнинг таркибида бўлган ва лойиҳалаштириш, қурилиш ҳамда таъмирлаш ишларини бажариб келган корхона ва ташкилотларнинг энг камида 75 фоиз акциясини сотиш; 4) иссиқлик энергияси ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг асосий фондларини ва уларнинг эксплуатация қилиниш жавобгарлигини маҳаллий ҳокимият органларига бериш; 5) «Ўзбекэнерго»га тегишли ва хусусийлаштирилиши лозим бўлган ижтимоий инфраструктура объектларини аниқлаш ва тегишли ишларни расмийлаштириш.

Бизнинг фикримизча, електроэнергетика тизимининг асосий компонентлари тўлиқ давлатнинг ихтиёрида қолиб, «Ўзбекэнерго» ДАКнинг жавобгарлигида бўлмоғи лозим. Бу асосий компонентлар барча электростанцияларни, энергетиканинг коммуникацион тизимларини, электр тармоқлари узатмаларини ўз ичига олиб, улар электр энергиясини ишлаб чиқариш ва тақсимлаш билан боғлиқ бўлган бошқарув жараёнларидан иборат бўлиши керак.

Амалга оширилган таҳлил натижалари електроэнергетика индустриясининг амалдаги таркибий тузилиши сектордаги мавжуд монополистик ҳолатни тугатиш талабига жавоб бермаслигини кўрсатди. Тармоқдаги ўтказилган ислохотларга қарамасдан, «Ўзбекэнерго» ДАК амалда кучли монополист сифатида қолмоқда. Шу билан бир қаторда, тармоққа тегишли бўлган акциялар пакетининг оз қисмини хусусий секторга таклиф қилинаётганлиги сабабли «Ўзбекэнерго» ДАКнинг ягона ўзи хусусийлаштирилиши мумкин бўлган электр энергияси ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг акциялар пакетини сотиб олувчи ва уларнинг эгаси бўлиб қолаверади. Бизнинг фикримизча, електроэнергетика индустриясининг ҳозирги самарасиз таркибий тузилмасини қайта кўриб чиқиш лозим.

Бунинг учун електроэнергетика соҳасида бозор иктисодиётининг қоидаларини қўллаш учун куйидагиларни амалга ошириш лозим:

Биринчидан, «Ўзбекэнерго» ДАК электр энергиясини ишлаб чиқарувчи хўжалик юритувчи субъектлардан электр энергиясини сотиб олмаслиги ва уни тақсимловчи хўжалик юритувчи субъектларга сотмаслиги керак. Бизнингча, «Ўзбекэнерго» ДАК электр энергияни узатиш борасида хизмат кўрсатувчи компанияга айланмоғи лозим.

Иккинчидан, электр энергиясини ишлаб чиқарувчи ва тақсимловчи хўжалик юритувчи субъектлар бир-бирлари билан электр энергиясини сотиб олиш бўйича битимга мувофиқ равишда бевосита шартномавий муносабатларга киришишлари керак. Уларнинг бу ҳолати эса тартибга солувчи Агентликнинг назорати остида бўлмоғи лозим.

Учинчидан, тармоқда хусусийлаштириш ишларини амалга ошириш даврида электр энергияни ишлаб чиқариш ва тақсимлаш бўйича фаолиятни «Ўзбекэнерго» ДАКдан ажратиш мақсадга мувофиқдир.

Тўртинчидан, электроэнергетика тармоғи таркибий тузилмасининг асоси учун тармоқдаги алоҳида корхоналар ва тармоқнинг молиявий ҳаётийчанлиги муҳим аҳамият касб этиши керак.

Тадқиқотчининг фикрича, юқоридаги тамойилларни инобатга олган ҳолда Ўзбекистонда тегишли чора-тадбирлар ишлаб чиқилиши ва шу мақсадлар учун зарур бўлган молиялаштириш маблағларини жалб этиш учун амалий кадамлар ташланмоғи керак.

Энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш муаммосини ҳал этиш учун хусусийлаштиришга бўлган ёндошувни аниқлаб олиш лозим. Бизнинг назаримизда, инвесторлар учун ҳукумат томонидан акциялар пакетининг фақат кичик қисми таклиф этилмаслиги керак.

Молиявий барқарорлашувни таъминловчи омиллардан бири Ўзбекистоннинг Марказий Осиё минтақасидаги инвесторларнинг капитали учун рақобатлашаётган мамлакатлардан бири эканлигидир. Шунинг учун ҳам хорижий инвесторларни жалб этиш учун Ўзбекистон ҳукумати электроэнергетика секторига катта ҳажмдаги капитални жалб қилиш мақсадида хорижий инвесторларнинг эътиборига юқори рақобатбардош бўлган битимлар пакетини тақдим этмоғи лозим.

Хорижий мамлакатларнинг тажрибасига суянган ҳолда ва Ўзбекистондаги ҳақиқий вазиятни ҳам ҳисобга олиб, бу муаммони ҳал этишда, диссертантнинг фикрича, қуйидагича ёндошувларни қўллаш лозим:

1. Тармоқдаги корхоналарнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун электроэнергетика тармоғида хусусийлаштиришнинг барча усулларида фойдаланиш лозим.

2. Тармоқ корхоналарини хусусийлаштирилиши мўлжалланаётган корхоналар акцияларининг пакетини 70 фоиз ёки 80фоизгача бўлган қисмини хусусий инвесторларга сотишга тайёр эканлигини эълон қилиш зарур.

3. Хусусийлаштириш жараёнида давлат маълум даражада шу корхоналарнинг эгаси бўлиб қолавериши ва бу давлат мулки «Ўзбекэнерго» ДАК томонидан эмас, балки бошқа бир агентлик томонидан бошқарилиши керак. Акс ҳолда хорижий инвесторлар бундай вазиятни манфаатларнинг потенциал қарама-қаршилиги сифатида талқин қилишлари мумкин.

Ва ниҳоят, электроэнергетика корхоналарини хусусийлаштиришни амалга ошириш учун махсус профессионал экспертлар иштирокида Ўзбекистон шароитида қўлланилиши мумкин бўлган хусусийлаштириш стратегиясини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Иқтисодий эркинлашуви босқичида электроэнергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг муҳим йўналишларидан бири энергетика секторидаги нотўловларга барҳам бериш, тарифлар даражасини ошириш ва самарали фаолият кўрсатишга эришишдир.

Тегишли таҳлил ишларини амалга ошириш натижасида Ўзбекистондаги энергетика секторига хос бўлган квазифискал тақчилликнинг қўйидаги компонентларга эга эканлигини кўриш мумкин:

1. Етказиб берилган электроэнергия учун нотўловларнинг мавжудлиги;
2. Электроэнергия хизматида ўрнатилган тарифлар даражасининг бозор иқтисодиётининг талаблари ва умумэтироф этилган тамойилларга мос келмаётганлиги;
3. Электроэнергия тармоғи фаолиятининг етарли даражада самарали эмаслиги.

Ўқорида келтирилган иқтисодий катталиклардан фойдаланилган ҳолда энергетика секторига тегишли бўлган квазифискал тақчиллик, экспертларнинг ҳисоб-китобларига қараганда, қўйидагиларга тенг бўлмоқда (3-жадвал).

3-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг энергетика секторига тегишли бўлган квазифискал тақчилликнинг компонентлари⁷

(млн. АҚШ долларарида)

Т.р.	Кўрсаткичлар	Консерватив баҳо	Консультантнинг ҳисоб-китоблари
1.	Нотўловлар		
	а) газ учун	143,0	109,0
	б) электр энергияси учун	74,0	121,0
	Жами	217,0	230,0
2.	Тарифларнинг пастлиги		
	а) газ учун	191,0	548,0
	б) электр энергияси учун	1012,0	1303,0
	Жами	1203,0	1851,0
3.	Фойдаланишнинг носамаралилиги		
	а) газ учун	193,0	155,0
	б) электр энергияси учун	216,0	301,0
	Жами	409,0	456,0

Айрим хорижлик экспертларнинг баҳосига кўра энергетикага тегишли бўлган квазифискал тақчилликнинг даражаси мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг 19 фоизига тенг бўлмоқда.

Ўқорида келтирилган рақамларга асосланган ҳолда энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг қатор устувор йўналишларини белгилаш мумкин:

⁷ Жадвал Жаҳон Банкининг маълумотлари асосида диссертант томонидан тузилди.

- тармоққа тегишли бўлган нотўловлар муаммосини ҳал этиш;
- тармоқ мақсулотларига нисбатан ўрнатилган тарифларни тартибга солиш.
- эксплуатация қилишнинг самарасизлигини бартараф этиш;
- электр энергиясини экспорт қилиш.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун, бизнинг фикримизча, мамлакатимиз миқёсида махсус Ҳаракат дастурини ишлаб чиқиш, қабул қилиш ва амалиётга тадбиқ этиш лозим. Диссертация ишида Ҳаракат дастурининг лойиҳаси ишлаб чиқилган.

3. ХУЛОСА

Тадқиқот жараёнида қуйидаги илмий хулосалар, амалий тақлиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Ўзбекистон катта бошланғич энергетика ресурсларига эга бўлган мамлакат ҳисобланганлиги учун иқтисодийнинг энергетика тармоғи унинг бошқа тармоқларини яширин равишда субсидиялаштириш, аҳолининг эришилган турмуш даражасини ушлаб туриш ва уни қўллаб-қувватлаш ҳамда мустақил энергетика сиёсати амалга оширилаётган бўлса-да, бу нарса Ўзбекистонга энергетика соҳасида қатор муаммоларни вужудга келтирди;

2. Энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашда Ўзбекистон учун мос вариантлардан бири хусусий инвестицияларни хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларнинг бир қисмини сотиш орқали жалб қилиш керак;

3. Энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашда шу корхоналар мақсулотларининг баҳоларини шакллантириш алоҳида аҳамият касб этади. Бунинг учун, биринчи босқичда, бирламчи энергетика ресурсларининг ва электр энергиясининг баҳоларини эркинлаштириш керак. Бир вақтнинг ўзида параллел равишда энергия ресурслари баҳосини эркинлаштириш билан биргаликда аҳолининг кам таъминланган табақаларини ижтимоий ҳимоя қилишнинг ишончли механизмини ҳам яратиш мақсадга мувофиқдир.

4. Тармоқ корхоналари учун молиявий интизомни кескин яхшилаш ва уни мустаҳкамлаш улар молиявий барқарорлигини таъминлашнинг йўлларида биридир. Шунинг учун нотўловларга барҳам бериш мақсадида молиявий йўқотмаларни кескин қискартириш учун биринчи навбатда, давлат корхоналари томонидан тўловларни амалга ошириш борасидаги вазиятни кескин яхшилаш ва тўловларни ўз вақтида амалга оширмаган корхоналарга нисбатан электр энергияни жўнатиш бўйича ҳуқуқий чекланмаларни олиб ташлаш лозим.

5. Электр энергияси сарфини аниқ ўлчаш имконини берувчи ҳисоблагичлар барча истеъмолчиларга тўлиқ ўрнатилган, текшириб кўрилган ва аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш механизми самарали фаолият кўрсатаётган, тақдим этилаётган хизматларнинг самарадорлиги кескин яхшиланган, ҳисоб-китоб

хужжатларини тақдим этиш ва тўловларни ўз вақтида амалга оширишга эришилгандан сўнг электр энергиясининг тарифини кескин ошириш орқали энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга эришиш мумкин.

6. Мамлакатда «Энергетика тўғрисида»ги қонуннинг қабул қилиниши, энергетика тармоғининг фаолиятини тартибга солиб турувчи мустақил тартибга солувчи органга асос солиниши, тармоқ мустақиллиги ҳуқуқий асосининг яратилиши ҳам энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашда роль ўйнаши мумкин.

4. ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ

1. Жалилов П.Т. Ҳисобли дўст – айрилмас.// “Жамият ва бошқарув”. – Тошкент, 2006. (Махсус сон). – 58-60-б.

2. Жалилов П.Т. Молиявий барқарорликни мустаҳкамлашга нотўловлар таъсири. //“Бозор, пул ва кредит”. –Тошкент, 2006. –№11. 46-48-б.

3. Жалилов П.Т. Углубление и приватизация экономических реформ – основное условие обеспечения финансового благополучия энергетических компаний.//Разработка, оценка эффективности и реализации инвестиционных и инновационных проектов. Материалы международной научно-практической конференции. – Ташкент, “Iqtisod-moliya”, 2006. –с.12-14.

4. Жалилов П.Т. Энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш масалари. //Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикаси банк-молия тизимининг ривожланиши. Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. –Тошкент, “Молия”, 2006. 117-119- б.

5. Жалилов П.Т. Ўзбекистонда энергетика тармоғини ривожлантиришнинг баъзи масалалари.// “Бозор, пул ва кредит”. –Тошкент, 2004. – № 10. – 55-56-б.

6. Жалилов П.Т. Тармоқда молиявий барқарорликни таъминлаш зарур.// Иқтисодий ислохотларни эркинлаштириш ва чуқурлаштириш шароитида Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг долзарб муаммолари. Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. –Тошкент, USAID, EuropeAid. 2004. – 71-73-б.

7. Жалилов П.Т. Некоторые вопросы развития электроэнергетической отрасли в Узбекистане. // Семнадцатые международные Плехановские чтения: тезисы докладов профессорско-преподавательского состава и специалистов-практиков. – М.: изд-во РЭА, 2004. с.191-192.

8. Жалилов П.Т. Молиявий соғломлаштиришдаги янги кадам. // Солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш – принципиал муҳим устувор вазифа. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, 2005. – 169-172-б.

9. Жалилов П.Т. Тўловларни ўз вақтида амалга ошириш – давр талаби. // Талаба-ёшлар тадқиқотларида солиқ тизимини ислох қилишнинг илмий асослари. IV илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, 2005. – 30-33-б.

**Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасига талабгор
П.Т.Жалиловнинг 08.00.07 – “Молия, пул муомаласи ва кредит”
иқтисолиги бўйича “Энергетика корхоналарининг молиявий
барқарорлигини таъминлаш масалалари” мавзусидаги
диссертациясининг
РЕЗЮМЕ СИ**

Таянч сўзлар: энергетика корхоналари, молиявий барқарорликни таъминлаш, молиявий ҳолат, молиявий коэффицентлар, тарифлар, нотўловлар, инвестициялар, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари.

Тадқиқот объекти: Ўзбекистон Республикаси энергетика корхоналарининг молиявий-ҳўжалик фаолияти.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистон Республикасидаги энергетика корхоналарининг молиявий-ҳўжалик фаолиятини баҳолаш асосида электроэнергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот усули: иқтисодий, мантиқий, илмий абстракциялаш, статистик таҳлил, қиёслаш, гуруҳлаш.

Олинган натижалар ва уларнинг янгилиги: энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатадиган омиллар аниқланган ва уларнинг таъсирчанлигини минималлаштириш чоралари белгиланган; энергетика корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлаш имконини берувчи йўналишлар гуруҳларга ажратилган, ягона бир тизимга келтирилган ва улар илмий-амалий жиҳатдан асосланган; молиявий барқарорликни таъминлаш нуқтаи-назаридан тармоқда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва хусусийлаштириш, нотўловларга барҳам бериш, тарифлар даражасини ошириш ва самарали фаолият кўрсатиш, тармоқ корхоналарининг экспорт салоҳиятини ошириш бўйича асосланган илмий-амалий таклифлар ва тавсиялар асосида ҳозирги шароит ва яқин к. элажакда амал қилиши лозим бўлган Ҳаракат дастурининг лойиҳаси ишлаб чиқилган.

Амалий аҳамияти: «Ўзбекэнерго» тизимида фаолият кўрсатаётган энергетика корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлаш масалаларини ҳал этишда, хусусан, тармоқдаги вазиятни комплекс яхшилаш мақсадида ишлаб чиқиладиган махсус Дастурларни яратишда фойдаланиш мумкин.

Татбиқ этиш даражаси ва иқтисодий самарадорлиги: тадқиқот ишида келтирилган таклиф-тавсиялар “Ўзбекэнерго” ДАК томонидан фойдаланиш учун қабул қилинган, олий ўқув юртларида “Молия”, “Корхоналар молияси”, “Инвестицияларни молиялаштириш”, “Корхоналар иқтисодиёти” фанларини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Қўлланиш соҳаси: электроэнергетика тизими

РЕЗЮМЕ

диссертации П. Т. Жалилова на тему “Вопросы обеспечения финансовой устойчивости энергетических предприятий” на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – «Финансы, денежное обращение и кредит»

Ключевые слова: энергетические предприятия, обеспечение финансовой устойчивости, финансовое состояние, финансовые коэффициенты, тарифы, неплатежи, инвестиции, дебиторские и кредиторские задолженности.

Объект исследования: финансово-хозяйственная деятельность энергетических предприятий Республики Узбекистан.

Цель исследования: выработка научных предложений и практические рекомендации по обеспечению финансовой устойчивости электроэнергетических предприятий на основе оценки финансово-хозяйственную деятельность энергетических предприятий Республики Узбекистан.

Методы исследования: экономическая, логическая, научная абстракция, статистический анализ, метод сравнительного анализа, группировка.

Полученные результаты и их новизна: определены факторы, отрицательно влияющие на обеспечение финансовой устойчивости энергетических предприятий и разработаны меры по минимизацию их воздействия; разработаны основные направления, обеспечивающих финансовой устойчивостью энергетических предприятий в современных условиях и в ближайшей перспективе, они систематизированы и научно-практически обоснованы; с точки зрения обеспечения финансовой устойчивости предприятий отрасли разработаны и обоснованы рекомендации и предложения по углублению экономических реформ и приватизации в отрасли, ликвидации неплатежей, изменению тарифов, осуществлению эффективной деятельности, повышению экспортного потенциала и на их основе подготовлен проект программы Действия в современных условиях и в ближайшей перспективе и т.д.

Практическая значимость: выработанные предложения и рекомендации могут быть применены в решении проблемы обеспечения финансовой устойчивости энергетических предприятий в системе ГАК «Ўзбекэнерго», в частности, в разработке специальных Программ комплексного улучшения ситуации в отрасли.

Степень внедрения и экономическая эффективность: разработанные научно-практические предложения и рекомендации приняты к внедрению на предприятиях ГАК “Ўзбекэнерго”, в процессе обучения в высших учебных заведениях таких учебных курсов, как «Финансы», «Финансы предприятий», «Финансирование инвестиций», «Экономика предприятий».

Область применения: электроэнергетическая система

RESUME**Thesis of P.T. Jalilov**

on the academic degree competition of the candidate of economic Science, on specialty 08.00.07 – “Finance, monetary circulation and credit” subject: “Matters of financial stability provision of energy enterprises”

Key words: energy enterprises, financial stability provision, financial condition, financial coefficients, tariffs, non payments, investments, receivable and payable bills.

Subjects of the inquiry: Financial and economic activity energy enterprises of Uzbekistan Republic.

Aim of the inquiry: research of level of financial stability in energy enterprises and negatively affecting factors, and thereupon with the taking into account the modern free market requirements to develop scientifically practical recommendations and suggestions for provision of financial stability.

Method of inquiry: economic, logic and scientific abstraction, comparison and the methods of statistical and economic analysis.

The results achieved and their novelty: the negatively affecting factors for provision of financial stability are specified and the recommendations for minimizing their impacts are offered; the main directions for providing the financial stability of energy enterprises in modern conditions and nearest perspectives are developed, they are systemized and scientifically and practically proved; the recommendations and suggestions for deepening the economic reforms and privatization of the field, liquidation of non payments, tariff changes, implementing of effective activity, increasing the export potential are developed and thereupon the program of “Activities in current conditions and nearest future” project is developed ect. in terms of financial stability.

Practical value: The achieved results may be used in the solving the financial stability problems of energy enterprises within the system GAK “Uzbekenergo”, particularly in the development of special programs for complex improvement of the field.

Degree of embed and economic effectivity: the developed scientifically and practically recommendations and suggestions are accepted by enterprises of GAK “Uzbekenergo”

Sphere of usage: electro-energy system

